

УДК 811.111'37(71+73)(043)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/22.166961>

Наталія ТКАЧЕНКО,
пошукувач
кафедри англійської філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) lbyjpfddh@ukr.net

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ БРИТАНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ АСОЦІАТИВНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «SPACE»

Статтю присвячено асоціативній семантиці номінацій функціонально-семантичного поля простору (ФСП «space») у британському та американському варіантах англійської мови з метою моделювання асоціативного шару ФСП «space», який відтворює когнітивні, оцінні й емоційні компоненти поняття простору. Для досягнення поставленої мети застосовано зіставний структурно-семантичний, ланцюговий (порядковий) аналіз тематичних груп іменників, асоціативний аналіз метафор і моделювання асоціативного поля. За результатами дослідження виявлено антропоцентричну будову асоціативного поля простору, в якому британські та американські тематичні домінанти розташовані в ядрі, а близька та далека периферія містять синоніми й антоніми за зростанням семантики віддаленості простору від людини. Британські тематичні групи перехрещуються з назвами водного простору.

Ключові слова: зіставний асоціативний аналіз, лінгвокультурологія, функціонально-семантичне поле, репрезентація простору, британський та американський варіанти англійської мови.

Nataliya TKACHENKO,
Competitor of Department of English Philology
and Translatio of Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) lbyjpfddh@ukr.net

CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE BRITISH AND AMERICAN ASSOCIATIVE REPRESENTATIONS OF THE FUNCTIONALLY-SEMANTIC FIELD “SPACE”

The article deals with the associative semantics of the functionally-semantic field of space (FSF “space”) nominations in the British and American variants of English with the aim of modeling the associative layer of the FSF “space”, that recreates the cognitive, evaluative and emotional components of the notion of space and, to our opinion, the notion of the national spirit. To achieve this goal the comparative associative analysis of thematic groups representations and metaphors and associative field modelling was performed. The results of the research revealed anthropocentric model of the associative field of space where the British and American thematical groups dominants are situated in the core, the names of space nearest to man – in the close periphery and those with the increasing distance occupy the far periphery. British thematical groups of the natural space names are intersected with that of water spaces. According to difference of the lands of two nations, the nouns “continent” and “island” make antonymic pair in the British and American associative field as the names of the distant and their own space. The British imagine forest and wood as connected with other natural living spaces, Americans associate them with lumber and recreation. The noun “mountain” is thought of by the British in connection with other natural spaces, especially water space, Americans concentrate on the mountaneous relief, common associations include fresh air and valleys. The difference in associating the noun “hill” lies in representing it by the British as a living space and merely as a road relief by Americans. The metaphoric associative representations of natural spaces, expressed by toponyms, reveal nationally marked poetic, symbolic, mythological connotations.

Key words: associative comparative analysis, cultural linguistics, functionally-semantic field, space representation, British and American variants of English.

Постановка проблеми. Асоціації утворюють той шар у свідомості людини, який відповідає за ставлення до себе і до об'єктів дійсності. В українському мовознавстві активно розвиваються міжкультурні асоціативні дослідження (Сурмач, 2012), що визначає актуальність статті на матеріалі англійської мови. Функціонально-семантичне поле (далі – ФСП) «space» представлено життєво важливими для людини різновидами про-

стору, які вона освоює в процесі своєї діяльності. Ланцюжки назв простору, котрі людина асоціює у порядку, визначеному знанням, цінністю простору та його емоційним образом, дозволяють виявити семантичні зв'язки, що відіграють важливу роль у формуванні національних концептів і поняття духовності.

Аналіз досліджень. Асоціативні дослідження переважно спрямовані на пошук концептуальної

та семантичної структури пам'яті людини (Сурмач, 2012). Аналіз тематичних ланцюгів номінацій простору спирається на дані асоціативних тезаурусів, які містять результати асоціативного експерименту і виявляють зв'язки уявлень за схожістю, суміжністю або протилежністю (Климова, 1991: 45). Методика асоціативного аналізу ФСП «space» є дослідженням його асоціативного поля (АП) (Балли, 1955: 5). Асоціативні поля розробляли Е. Косеріу, Ю. М. Караулов, А. М. Кузнецов та ін.

Тематичні ланцюги асоціативних назв простору в лексичних тезаурусах утворені зв'язками ключового слова і його корелятивів (Ніконова, 2005: 50). Аналіз тематичної парадигми дозволяє виявити первинні реакції на стимул, які ми вважаємо прагматичними, оскільки людина сприймає простір як засіб свого існування, і які утворюють ядро асоціативного поля із множинністю слів за асоціативними зв'язками у пам'яті – за формальною, семантичною схожістю та ін. Найближчі та далекі корелятиви можуть бути наділені емоційним або когнітивним змістом і утворювати близьку і далеку периферію асоціативного поля простору.

Дослідження асоціативного поля вимагає чіткого визначення поняття «асоціація». Термін асоціація уведений у лінгвістику британським лінгвістом Дж. Лічем (Geoffrey Leech) для позначення різновидів значення, відмінних від денотативного (або концептуального) значення, а саме: конотативного, тематичного, соціального, афективного, рефлексивного та комунікативного, експресивного та стилістичного (Nordquist, 2017). Просторові асоціації поділяються на зорові, слухові або мисленеві (логічна, причинно-наслідкова асоціація) і супроводжуються емоційним ставленням до об'єкта, визначенням схожих і відмінних ознак і встановленням схожості. Порівняння складає ество метафори, тому метафору, як і окремі лексеми, можна вважати засобом асоціювання.

Мета статті – моделювання асоціативного шару ФСП «space» і визначення національних концептів. У зв'язку з метою дослідження поставлені такі завдання: проаналізувати асоціативні репрезентації простору в британському та американському варіантах англійської мови, визначити спільну та відмінну асоціативну семантику й узагальнити результати аналізу.

Виклад основного матеріалу. Асоціативний аналіз є необхідною ланкою комплексного, поліпарадигмального зіставного аналізу британських та американських репрезентацій простору, оскільки цей аналіз дозволяє точніше обґрунтувати спільну та диференційну лінгвокультурну

семантику ФСП «space». Асоціативний аналіз лінгвокультурних номінацій є дослідженням когнітивного, емоційного та ціннісного ставлення до простору мешканців Великої Британії та США, відображеного в тематичних парадигмах асоціативних тезаурусів, а також асоціативно-образного поля британських та американських метафор, авторів художніх творів, фольклору.

Британський асоціативний тезаурус Edinburgh Associative Thesaurus та американський Free Association Norms поєднують універсальні та специфічні національно марковані номінації простору: синоніми, антоніми, загальні та власні назви, які відтворюють переважно стереотипні асоціації. Асоціативні репрезентації простору складають антропоцентричний простір, що розширюється від уявного національного суб'єкта і його оточення до периферії. Асоціативні британські й американські назви природного простору містять відмінності в розташуванні за ярусами АП залежно від особливостей простору. Британські асоціативні репрезентації доміанти *space* – *room*, *air* належать до близької периферії, далека периферія розміщує далекі простори та їхні характеристики – пустоту як емоційний та оцінний компонент: *Moon*, *emptiness*, *gap*, *hole*, *planet*, *sky*, *atmosphere*, *continuum*, *hole*, *here*, *infinity*, *line*, *square*, *star*, *stars*, *vacuum* і романтичний простір: *prairie*, *Russia* (EAT). У такому ж порядку розташовані й американські асоціативні репрезентації: іменники *atmosphere*, *cabinet*, *car* відтворюють найближче середовище людини, отже, належать до близької периферії, а іменники зі значенням віддаленого простору розташовані на далекій периферії (FAN). Отже, британці уявляють *space* як близький обжитий і далекий пустий космічний простір, а американці – освоєний близький і далекий населений.

Іменник *continent* стимулював асоціації британців за схожістю на близькій периферії: *Europe*, *Asia*, *Africa*, *land*, *America*; їхні просторові, описові, соціальні корелятиви *shelf*, *abroad*, *France*, *country*, *incontinent*, *world*, *area*, *Australia*, *Brasil*, *desert*, *distance*, *earth*, *places*, *sea*, *seas*, *wide* та антонім *island* на далекій периферії (EAT). Такий порядок репрезентацій можна пояснити когнітивними чинниками. Подібну послідовність асоціативів виявляють американські репрезентації іменника *continent*: *Australia*, *body*, *hemisphere*, *island*, *north*, *sea*, *south* (FAN).

Асоціації британців від іменника *island* відтворюють на близькій периферії водний простір, який оточує їхні острови, та пов'язаний із ним: *sea*, *sun*, *water*, *desert*; включають антонім *continent*; далека

периферія містить описові асоціативні репрезентації Великої Британії та її рель'єфу, а також назви далеких островів: *England, lake, mainland, atoll, Australia, Barbados, barrow, beach, Britain, Eire, hill, hole, hope, Iceland, Ireland, isle, lagoon, land, peninsular, sand, south* (EAT). Американські асоціати на близькій периферії також містять антоніми *continent, peninsular*, із якими асоціюється земна територія Америки; дальня периферія містить когнітивні репрезентації: *Bahamas, bay, reef, continent, desert, Jamaika, mountain, peninsula, waterfall* (FAN). Отже, аналізована ТГ відтворює оцінку – протиставлення та когнітивний зміст домінанти.

Іменник *forest* на близькій і далекій периферії асоціюється британцями з густим лісом *wood, woodland, woods*, штучно засадженим простором *garden, park*, з рельєфом долини: *glade, plain* (EAT). В американському варіанті значення «ліс» відтворене переважно іменником *forest*, який на близькій периферії є антонімом іменників *burn, desert* і синонімом *grove, jungle, thicket*, а тематичний іменник *lumber* належить до ФСП деревообробного коду культури (FAN).

Домінанта ТГ *wood* на близькій периферії містить синонім *forest*, а на далекій уявляється британцями як простір землі та будівель: *lane, floor, house, lands, room, shed* (EAT). Іменник амер. *wood* утворює перші асоціації з промисловою деревиною: *cedar lumber*, а подальші – з відпочинком на дикій природі: *camp, camping, hill, hole, marsh, meadow, wilderness* (FAN). Отже, уявлення британців про ліс пов'язані зі штучним простором, американські репрезентації відзначають густину лісу, відносять іменник *wood* до термінів деревообробної промисловості та інших природних просторів для відпочинку, що свідчить про вживання цього іменника у значенні «ліс» із конотацією «місце дозвілля».

Серед британських асоціатів домінанта *mountain* на близькій периферії містить іменники *top, hill*, а на далекій поєднує назви інших просторів: *air, stream, peak, range, Snowdon, grass, lake, lakes, pass, pinnacle, rock, room, slope*, також антонім *valley* (EAT). Американські асоціації близької периферії задіюють іменник *air*, найбільш типові види ландшафту: *Appalachian, cliff*, а на далекій периферії знаходяться суміжні види простору: *forest, plain* (FAN). Отже, уявлення британців та американців пов'язують місцевий рельєф гір із різновидами простору; спільні асоціації включають чисте повітря та долини.

Британські асоціації від іменника *hill* пов'язують ТГ природного і штучного простору як

придатного для житла: *mountain, dale, slope, valley, mound, side, dune, garden, hillock, house, landscape, path, plain, river, road, rock, sky, vale* (EAT). Іменник *hill* виявляє асоціації американців з рельєфом дороги: *knoll, mole, plateau, rise, road, sand, speed, vale* (FAN). Отже, спільні асоціації включають рельєф дороги, а для британців пагорби пов'язані з іншими видами життєвого простору.

Іншим способом асоціювання є образне відтворення простору в метафоричних назвах національного простору, наприклад, амер., істор. *continent* «території повсталих колоній (пізніше – США) за незалежність Америки» (OED, II: 903).

Асоціативне поле британців у метафорах-топонімах відрізняється поетичністю, емпіричністю, наприклад: *the Isle of Skye* або *Skye* «Піднебесний острів» (LDELIC: 1303). Метафоричний нісіонім (власна назва острова) амер. *Liberty Island* містить історичні конотації підвищеної соціальної цінності – символу свободи (Томахин, 1999: 220).

Метафора брит., арх. *neck of the woods* «вузька смуга лісу» (OED, VII: 64) має ширший параметричний ЛСВ амер. «площина, частина країни» (*american idioms*).

Метафоричні ороніми (власні назви гір) відтворені назвами предметів: брит. *Tissington Spires*, амер. *Kates Needle PB, Kichatna Spire* (Category); соматизмами: брит. *The Devil's Hump, Fldhelm's Head* (DB), амер. *PB, Devils Paw PB, Hayfork Bally* (Category). Назва пагорбів *The South Downs* (OED, III: 624) утворена дієсловом *down* за асоціацією зі спуском із пагорба. Історичні метафори містять символічні та поетичні конотації. Метафора *The White Cliffs of Albion* відома як символічна назва острова «Велика Британія». Англія має поетичну назву *Albion* (Рум, 1999: 40), *Cambria* є стародавньою назвою Уельсу (Рум, 1999: 103), назви країн *Albany, Caledonia* встановлюють історичні, поетичні асоціації з Шотландією, особливо її північною частиною (Рум, 1999: 40, 103).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що асоціативне поле простору, представлене тематичними групами іменників, має антропоцентричну будову, ядро поля розміщує домінанти тематичних груп, назви простору, найближчого до людини, або назви за схожістю знаходяться на близькій периферії, а назви більш віддаленого простору, які відтворюють знання народу, – на далекій периферії. Британські асоціації назв природного простору поєднуються з усвідомленням близькості водного оточення Британських островів, чим пояснюється перехрещення багатьох ТГ із ТГ назв водного простору. Антоніми *continent* та *island* протиставлені бри-

танцями й американцями як назви віддаленого та свого простору. Назви лісу пов'язані британцями з іншими видами природного простору, а американцями – з деревиною та дозвіллям на природі. Спільні асоціації від іменника *mountain* відтворюють повітря та долини, британські включають, зокрема, воду, а американські – гірський рельєф. Пагорби вважаються британцями життєвим про-

стором, а американцями – рельєфом дороги. Метафоричні назви простору додають АП поетичних, символічних та інших асоціацій.

Подальші дослідження будуть присвячені поглибленому порівняльному аналізу асоціативної семантики британських та американських назв простору з метою моделювання асоціативного поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
2. Климова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте. Филологические науки. 1991. № 1. С. 45–54.
3. Ніконова В. Г. Художні концепти в трагедіях Шекспіра: методика ідентифікації. Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Сер. Філол. науки. 2005. № 69. С. 47–55.
4. Сурмач О. Я. Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. Національна острозька академія. Науковий блог. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/asotsiatyvnyj-eksperyment-ta-verbalni-asotsiatsiji-u-psyholinhvistychnyh-doslidzhennyah/>.
5. Щур Г. С. О типах лексических ассоциаций в языке. Семантическая структура слова: Психолінгвістическіе исследования. М.: Наука, 1971. С. 140–151.
6. Nordquist R. 2017. URL: <https://www.thoughtco.com/associative-meaning-language-1689007>.
7. Рум А. Р. У. Великобритания. Лингвострановедческий словарь. Москва: Радуга, 1999. 560 с.
8. Томахин Г. Д. США. Лингвострановедческий словарь. Москва: Изд-во Рус. яз., 1999. 576 с.
9. Category. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/>.
10. DB Discovering Britain. An illustrated Guide to more than 500 selected locations in Britain's unspoiled countryside / Ross Finlay, Ted Forrest et al. London: Drive Publications Limited, 1984. 415 p.
11. EAT Word Association Thesaurus. Edinburgh Associative Thesaurus. URL: <http://www.eat.rl.ac.uk/>.
12. FAN Free Association Norms. Copyright. Nelson, McEvoy & Schreiber. University of South Florida, 1989. URL: <http://w3.usf.edu/>.
13. LDEL Longman Dictionary of English Language and Culture. Edinburgh Gate, Harlow: Pearson Education University Limited, 2005. 1620 p.
14. OEDHP The Oxford English Dictionary On Historical Principles. London: At the Clarendon Press, 1970. V. I–XII.

REFERENCES

1. Baly Sh. Obschaya linguistika i voprosy frantsuzskogo yasika [General linguistics and the problems of the French language]. Moskva: Izdatelstvo inostr. lit-ri, 1955. 416 p. [in Russian].
2. Klimkova L. A. Asotsiativnoye znachenie slova v hudozhestvennom tekste [Associative meaning of the word in fiction]. Filologicheskie nauki. 1991. № 1. Pp. 45–54 [in Russian].
3. Nikonova V. G. Hudozhni kontsepti v tragediyah Shekspira: metodika identifikatsii [Artistic concepts in Shakespeare tragedies: identification methodics]. Visnik Cherkaskogo natsionalnogo un-tu im. B. Khmel'nitskogo. Ser. Philol. Nauki. Cherkasy, 2005. № 69. Pp. 47–55 [in Ukrainian].
4. Surmach O. Y. Asotsiativnyj eksperiment ta verbalni asotsiatsii u psihologuichnih doslidzennyah [Associative experiment and verbal associations in psycholinguistic investigations]. Naukoviy blog. Natsionalna Ostrozka akadimiya [in Ukrainian]. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/asotsiatyvnyj-eksperyment-ta-verbalni-asotsiatsiji-u-psyholinhvistychnyh-doslidzhennyah/>.
5. Shchur G. S. O tipah leksicheskikh asotsiatsiy v yasike [Of the types of lexical associations in the language]. Semanticheskaya struktura slova: Psikholingvisticheskiye issledovaniya. Moskva: Nauka, 1971. Pp. 140–151 [In Russian].
6. Nordquist R. 2017. URL: <https://www.thoughtco.com/associative-meaning-language-1689007>.
7. Rum A R. U. Velikobritaniya. Lingvostranovedchesky slovar. [Moskva: Raduga, 1999. 560 p.
8. Tomakhin G. D. SSHA. Lingvostranovedchesky slovar. Moskva: Izdatelstvo Rus. yaz., 1999. 576 p.
9. Category. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/>.
10. DB Discovering Britain. An illustrated Guide to more than 500 selected locations in Britain's unspoiled countryside / Ross Finlay, Ted Forrest et al. London: Drive Publications Limited, 1984. 415 p.
11. EAT: Edinburgh Associative Thesaurus. URL: <http://www.eat.rl.ac.uk/>.
12. FAN Free Association Norms. Copyright Nelson, McEvoy & Schreiber. University of South Florida, 1989. URL: <http://w3.usf.edu/>.
13. LDEL Longman Dictionary of English Language and Culture. Edinburgh Gate, Harlow: Pearson Education University Limited, 2005. 1620 p.
14. OED The Oxford English Dictionary On Historical Principles. London: At the Clarendon Press, 1970. V. I–XII.